

OSMANLI GAYRİ MÜSLİMLERİNİN ASKERALMA KANUNU'NA
TEPKİLERİ VE EGE ADALARI (1909-1912)

Ufuk GÜLSOY¹

ÖZET

Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca zorunlu askerlik hizmetinden muâf tuttuğu gayri müslim vatandaşlarını, Ağustos 1909'da kabul edilen "Askeralma Kanunu" gereği, muvazzaf asker olarak orduya almaya başlamıştır. Ancak, eskiden beri süregelen bütün muâfiyet ve ayrıcalıkları kaldıran bu yeni askerlik kanunun uygulanması hiç de kolay olmamış; ülkenin birçok yerinde sosyal problemler yaşanmıştır. Kanun, başta Hıristiyan cemaat liderleri olmak üzere, Osmanlı gayri müslimlerinin önemli bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çok sayıda gayri müslim asker adayı, Osmanlı ordusunda asker olmamak için ya ülke dışına çıkmış, ya da uzak vilayetlere kaçarak izlerini kaybettirmiştir. Osmanlı hakimiyetindeki Ege adalarında, özellikle İspora adalar topluluğunda, askerlik kanunu aleyhinde toplumsal gösteriler yapılmış ve karar protesto edilmiştir. Gösterilen yoğun tepkiler yüzünden devlet, adaların çoğundan Osmanlı ordusuna asker sevk edememiştir.

Anahtar Kelimeler

Askeralma kanunu, Bedel-i askerî, İspora adaları, Ege adaları, Gayri müslimler, Hıristiyanlar Kadın nümâyişleri, Zorunlu askerlik

Gayri müslim tebaasını, yüzyıllar boyunca, önceleri cizye, 1855'den sonra ise "Bedel-i askerî"² vergisi karşılığında zorunlu askerlik hizmetin-

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

² Bedel-i askerî vergisi ve özellikleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yay., İstanbul 2000.

den muâf tutan Osmanlı Devleti, 7 Ağustos 1909 tarihinde kabul edilen bir kanunla, askerlikle ilgili bütün muâfiyet ve ayrıcalıkları kaldırarak, Müslümanlar gibi Hristiyan ve Yahudi Osmanlı vatandaşlarının da orduya alınmasına karar verdi. 11 Ağustos'da devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de de yayımlanan bu önemli kanun, sadece gayri müslimlere askerlik yapma mecburiyeti getirmekle kalmıyor, Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse gibi o tarihe değin askerlikten istisna edilmiş mahaller ahalisini de bu kutsal vatandaşlık göreviyle mükellef tutuyordu. Bundan böyle, Osmanlı vatandaşı sıfatını taşıyan ve şartları haiz olan herkes, ülkenin neresinde yaşarsa yaşasın veya bulunduğu toprakların geçmişteki statüsü ne olursa olsun, Kanun-ı Esâsi gereği askerlik hizmetini bilfiil yerine getirecekti.³ Kanuna göre, 1325 (1909/1910) senesinde, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303 ve 1304 doğumlular, diğer deyişle en küçüğü 21, en büyüğü 26 yaşındaki mükelleflerin tamamı askerlik işlemine tâbi olacaktı. Bu adayların muayene ve kur'a işlemleri kanunen teşekkül edecek meclislerce yapılacak ve bu meclislere her mahallin “memûrîn-i ruhâniyesi” de üye olarak katılabilecekti. Hristiyan ve Yahudi din adamları ile din eğitimi gören öğrenciler ve bazı ilkokul öğretmenlerinin askerlikleri ise ileride alınacak yeni bir karara kadar tecil ediliyordu.⁴

Kanun, doğum tarihleri 1299 ila 1304 arasındaki gayri müslimlerin askerlik muâmelelerine hemen başlanılmasını emrettiğinden⁵, 12 Ağustos ve 5 Eylül 1909 tarihlerinde ilgili vilayet ve mutasarrıflıklara tebliğat yapılarak, mezkur doğum tarihli Hristiyan ve Yahudiler'in künye defterlerinin en kısa zamanda askerlik şubelerine teslim edilmesi istendi.⁶ Benzeri bir çağrı 21 Eylül'de tekrarlandı.⁷ Aynı şekilde sadarettan dahiliye ve harbiye nezaretlerine de açıklayıcı birer yazı gönderilerek, 1299'lulardan başlanarak 1304'lüler de dahil olmak üzere, altı grup efradın 1909'dan itibaren askerlik işlemlerine tâbi tutulacakları bildirildi. 1305 doğumlu gayri müslimler ise ilk yıl mükellefiyet kapsamına alınmadıklarından

³ *Düstur*, II/1, İstanbul 1329, 420-421.

⁴ *Aynı yer*.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ), nr. 1-8/29, lef 73.

⁶ DH. MUİ, 1-8/29, lef 66/1.

⁷ DH. MUİ, 1-8/29, lef 35/1.

bunlarla ilgili herhangi bir işlem yapılmayıp⁸ sadece künye defterlerinin tanzimiyle yetinilecekti.⁹ 1283 ila 1298 tarihleri arasında doğmuş olan, 27 yaşın üzerindeki gayri müslim Osmanlı vatandaşları ise askerlik muamelesine dahil edilmiyordu.¹⁰ O tarihte henüz nüfus tahririne başlanmamış olan Yemen, Asir, Hicaz, Medine, Trablusgarp, Bingazi, Cebel-i Lübnan ve Sisam'dan da 1325 yılı için asker istenmeyecekti.¹¹

Gayri müslim nüfus defterleri askerlik şubelerine intikal ettikten sonra her mahallin ayrı ayrı nüfus yekunları ve bu nüfus içindeki erkek sayıları belirleniyor, daha sonra bu bilgiler defter şeklinde düzenlenerek, Birinci Ordu Kumandanlığı'na gönderiliyordu.¹² Ancak, Sicil-i Nüfus idarelerinden alınan defterler her yerde gerçek nüfusu yansıtmıyordu. Sözelimi Suriye, Halep, Beyrut ve Adana'da, askerlik çağına gelmiş gayri müslimlerin ancak birinin defterlerde kayıtlı olduğu, birçoğunun isimlerinin ise yer almadığı görüldü. Bundan dolayı, bir ara, bu vilayetlerde askerlik işlemlerini hızlandırmak ve muhtemel kayıpları önlemek düşüncesiyle kilise kayıtlarından faydanılması düşünülmüş, daha sonra böyle bir uygulamanın sıhhatli olmayacağı kabul edilerek vazgeçilmişti.¹³

Osmanlı gayri müslimlerini Müslümanlar gibi askerlikle mükellef tutan yeni kanun, Hıristiyan cemaat liderleri tarafından sevinçle karşılanmadı. Özellikle, Ortodoks Rum Cemaati ruhani lideri Patrik Yovakim, gayri müslimleri orduya almak için hazırlıklar yapıldığını öğrendiği ilk günden beri huzursuz ve düşünceliydi. Patrik, 22 Mayıs 1909'da patrikhanede biraraya gelen ruhânî ve cismanî meclislerin ortak toplantısı sırasında askerlik konusunu gündeme getirerek üyelerin görüşlerini almıştı. Yovakim, aynı hususta, daha sonra Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa ve Dahiliye Nazırı Ferid Paşa ile patrikhanede özel bir görüşme yapmış ve onların aracılığıyla Osmanlı hükümetinden bazı

---

⁸ DH. MUI, 1-8/29, lef 73.

⁹ DH. MUI, 1-8/29, lef 39/1.

¹⁰ BOA, BEO, 308161. 1909 yılında, 1298 doğumlular 27, 1283'lüler ise 42 yaşındaydı. Gayri müslimlerin yanısıra, 1298 ila 1283 tarihleri arasında doğan İstanbul'un Müslüman halkı da askerlik kapsamı dışında tutuldu.

¹¹ DH. MUI, 1-8/29, lef 114/1.

¹² DH. MUI, 1-8/29, lef 39/1.

¹³ DH. MUI, 1-8/29, lef 37/1 ve lef 45.

isteklerde bulunmuştu.¹⁴ Yapılan bir dizi gizli görüşmelerden sonra Ortodoks Rum Patrikhanesi, cemaatin ruhânî önderlerine hitaben bir beyanname neşrederek zorunlu askerlik hizmetini reddetmenin Rum milletinin değerini düşüreceğinden bahisle, bazı “ricalarının” yerine getirilmesi karşılığında, mebusan meclisinin kabul ettiği askerlik kanununa uyacaklarını resmen ilan etti.¹⁵ Ardından, Patrik Yovakim, 28 Mart 1910'da Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Rumlar'a seslenerek, onları, tereddüt etmeden askerlik yapmaya çağırdı.¹⁶

Osmanlı mebusan meclisindeki Hıristiyan ve Yahudi mebuslar ise, eşitlik ilkesinin artık askerlik alanında da gerçekleşeceği; bu sayede gayri müslimlerin gerçek anlamda birer “Osmanlı vatandaşı” olacaklarını düşündüklerinden, müzakereler esnasında askerlik kanununu açıkça desteklemişler ve kabul edildiğinde de büyük mutluluk ve gurur duymuşlardı. Gayri müslim mebuslar, yeni kanunla birlikte, cizyenin bir devamı olarak gördükleri “Bedel-i askerî” vergisinin kaldırılmasından da memnundu. Onlar için her iki karar da büyük bir başarı olarak algılanmaktaydı. Ancak, bütün Hıristiyanlar için aynı şeyleri söylemek veya en azından böyle bir iddiada bulunmak fazla iyimserlik, hatta safdillik olurdu. Nitekim, kanunun kabulünden sonra Hıristiyan cemaatlerin ruhânîlerinin, Osmanlı hükümetine başvurarak dindaşlarının askerlikleriyle ilgili bazı özel taleplerde bulunmaları bu tesbiti doğruluyordu: Ortodoks Rum Patrikhanesi, 1909 Eylülünde bütün Hıristiyan cemaatler adına Bâbîâlî'ye bir takrir vererek, Hıristiyan neferat için ayrı bölükler kurulmasını, askerlik sırasında din değiştirmenin yasaklanmasını, kışlalarda gayri müslim askerlere ibadet mahalleri ayrılmasını, orduya muvazzaf papazlar tayin edilmesini, mezheplerince kutsal sayılan günlerde dinî vazifelerini yapabilmeleri için Hıristiyan askerlere anlayış ve kolaylık gösterilmesini, ve Hıristiyan öğrencilerin en kısa zamanda askerî okullara kabul edilmelerini istemişti.¹⁷ Patrikhane, ayrıca Hıristiyan askerlerin “perhiz” günlerine de riâyet edilmesini talep etmekteydi.¹⁸ Rum Patrikhanesi'nin, Osmanlı ordusundaki Hıristiyanlar'ın ayrı bölük veya taburlarda istihdam edilmelerindeki ısrarının gerçek sebebi, bunların za-

¹⁴ *Tanin*, 21 Mayıs 1909, 23 Mayıs 1909.

¹⁵ *Tanin*, 18 Teşrin-i evvel 1909.

¹⁶ *Sabah*, 28 Mart 1910.

¹⁷ *Tanin*, 15 Teşrin-i evvel 1909, 18 Teşrin-i evvel 1909, 3 Teşrin-i sâni 1909.

¹⁸ *Tanin*, 18 Teşrin-i evvel 1909.

man içerisinde Müslüman neferat ile kaynaşıp dinlerini değiştirme korkusuydu.¹⁹ Bundan dolayı Patrikhane, askerlik esnasında din değiştirme müracaatlarının kesinlikle kabul edilmemesi için girişimlerini sürdürecekti ve sonunda da dediğini yaptıracaktı.

Bir süre sonra, Rum Ortodoks, Gregoryen Ermeni, Katolik Ermeni patriklikleri ile Bulgar Eksarhlığı, Osmanlı hükümetine bu defa da ayrı ayrı takrirler sunarak bilinen isteklerini yenilediler.²⁰ Rum Ortodoks Patriği, Aralık 1909'da kendisiyle yapılan bir başka görüşme sırasında da, müşterek vatanlarının savunulması için askerlik hizmetini yerine getirmeye hazır olduklarını söylemekle birlikte, Müslümanlar ile Hıristiyanların ayrı birliklerde istihdam edilmelerini ordudaki istikrar açısından şart koşmuştu. Uzun müzakerelerden sonra yetkililerce iknâ edilen Patriğe, endişe etmesine gerek olmadığı ifade edilerek, karışık olarak istihdam edilseler bile askerler arasında herhangi bir sorunun çıkmayacağına dair güvence verilmişti.²¹ Diğer yandan, 1910 yılında, Osmanlı mebusan meclisindeki Rum milletvekilleri hükümete ortak bir lâyiha vererek bazı isteklerde bulundular. Rum mebuslar, orduda yalnız Müslüman askerlerin ihtiyaçlarının dikkate alındığından söz ederek, askerî birliklere imamlar gibi papazların da tayin edilmesini ve orduda Hıristiyan subaylara görev verilmesini istiyorlardı. Bunun için, üç yıla sınırlı bir uygulama olmak üzere, Türkçe bilmeseler bile Hıristiyan gençlere askerî mekteplerin kapıları açılmalı ve bunların imtihanları kendi dillerinde yapılmalıydı.²² Rum Patrikhanesi, Mayıs 1911'de benzeri isteklerle yeniden ortaya çıkarak askerlikte tam eşitlik talebini tekrarlayacaktı. Eşitlikten kasıt, Osmanlı ordusunda imamlarla birlikte papazların da görev yapmasıydı.²³ Aynı şekilde, Antakya ve Şam Rum Patriği ile Suriye'deki Hıristiyan din adamları da hükümete müşterek bir yazı göndererek, gayri müslimlerin askerî okullara kabul edilmesini ve Hıristiyan subaylar yeti-

¹⁹ Aynı günlerde, farklı gerekçelerle de olsa, ordudaki gayri müslim askerler ile Müslüman neferatın ayrı birliklerde bulundurulmalarını isteyen Müslümanlar da vardı. Bunlar, ayrı dinlere mensup askerler arasında "hüsn-i imtizacın" kısa zamanda sağlanamayacağını ileri sürerek, bu "imtizaç süreci" tamamlanmadan karışık istihdamda geçilmemesini savunuyorlardı. (*Tanin*, 3 Teşrin-i sâni 1909).

²⁰ BEO, 296839.

²¹ *Şûrâ-yı Ümmet*, 1 Kanun-ı evvel 1325, sayı 200, s. 10.

²² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, I, İstanbul 1940, 321-322.

²³ Bayur, *Aynı eser*, II/1, Ankara 1943, 53-54.

şene kadar, yani en az 6 sene, Hıristiyanların askerlik hizmetinden affedilmelerini istemişlerdi. Söylendiğine göre, Suriyeli Hıristiyanlar, sırf taburlarda kendi din ve mezheplerinden subaylar olmadığı gerekçesiyle askere gitmek istememekte ve bu yüzden ülkeyi terk etmeyi düşünmekteydiler.²⁴

Hıristiyan cemaat liderleri ile meclisteki mebusların askerliğe ilişkin teklifleri gayri müslim halk tarafından da destekleniyordu. Bu amaçla, ülkenin değişik yerlerinden Bâbîâli'ye yüzlerce telgraf çekilerek, hükümetten, Hıristiyanların ortak taleplerine kulak vermesi ve bunları bir an önce gerçekleştirilmesi isteniyordu.²⁵

Osmanlı Devleti'nin gayri müslim vatandaşlarına getirdiği askerlik yapma zorunluluğunun geniş halk kitlelerini çok memnun etmediği açıktı. Nitekim, bu memnuniyetsizliğin ilk belirtileri askerlik muayeneleri sırasında görülmeye başlandı. 1909 yılında, birçok yerde, muayene ve kur'alarda hazır bulunmaları gereken Hıristiyan din adamları ile muhtar ve eşrafın²⁶ heyetlere katılmak istememeleri veya işi savsaklamaları yüzünden gecikmeler oldu. Sözcüleri, İstanbul Kocamustafapaşa'da, Patrikhaneden kendilerine emir verilmediğini ileri süren gayri müslim muhtar ve papazlar, askerlik muayenelerine bir süre muvafakat etmedi.²⁷ Keza, Selanik'deki Hıristiyan ruhânî ve sivil üyelerin de kur'a meclislerine gelmedikleri öğrenildi.²⁸ Gayri müslim azaların devletin mükerrer ikazlarına rağmen meclislere katılmamakta direnmeleri nedeniyle, 1910 Şubatında, kur'a işlemlerine geçilemeyen çok sayıda yer vardı.²⁹ Bu tür davranışlar, Hıristiyan din adamları ve eşrafı arasında askerlik kararına karşı genel bir hoşnutsuzluğun olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Her ne gerekçeyle olursa olsun, gösterilen bu çeşit pasif direniş hareketleri, aslında, bilinç altında askerlik emrine duyulan rahatsızlığın dışa yansımalarıydı. Sıradan gayri müslim halkın da karardan hoşnut olduklarını söylemek, en azından önemli bir kesimi için zordu. Özellikle Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı Ege adalarında askeralma kanununun büyük

²⁴ DH. MUİ, 1-8/29, lefler 21/1 ve 47.

²⁵ BEO, 296839 ve lefleri; BEO, 293869.

²⁶ DH.MUİ, 1-8/29, lef 115.

²⁷ DH. MUİ, 9-2/53, lefler 2, 3, 6/1, 1/1.

²⁸ DH. MUİ, 1-8/29, lef 119 ve 113/1.

²⁹ DH. MUİ, 1-8/29, lef 112/1.

tepkilere sebep olduğuna dair haberler geliyordu. Roma'daki Osmanlı sefareti, 7 Eylül 1909'da İstanbul'a gönderdiği bir mesajda, aldıkları bazı duyumlardan bahisle, askerlik kararının ilanından sonra Ege adalarındaki Rumlar arasında büyük panik ve korku yaşandığını, bundan dolayı adalar halkının yaklaşık % 40'nın askere gitmemek için Yunan vatandaşlığına girmeye hazırlandığını bildirmişti.³⁰ Yapılan araştırmalar, bazı istisnalar dışında, Ege adalarında “şimdilik” Yunan vatandaşlığına geçenlerin tesbit edilemediğini, ancak adaların genelinde zorunlu askerlik uygulamasına karşı bir direnişin olduğunu ortaya koyuyordu: Birçok adada kur'aya iştirak etmesi gereken asker adayları firar etmekte, muhtar ve ihtiyar heyetleri askerlik kanununu tanımamakta ve halkı kışkırtarak karara karşı çıkmaya çağırıyordu.³¹ Kaşot ve benzeri konumdaki adalar ahalisi, eskiden beri devlete “maktû” bir vergi ödemek dışında hiçbir mükellefiyetlerinin olmadığını, üstelik bu statülerinin Meşrutiyet'ten sonra da kabul edildiğini ileri sürerek, askerlik kapsamı dışında tutulmalarını istiyorlardı. Bir yandan da adalardan büyük bir kaçış yaşıyordu. Mesela, askere gitmeyi reddeden Kaşotlu Rumlar, İzmir, İstanbul ve Port Said'e firar etmişti.³² Sömbeki adası Hıristiyanlarının da rahat oldukları söylenemezdi.³³ Yalnız adalar değil, ülkenin birçok yerinde benzer sıkıntılar yaşıyordu. Bazı mahallerde Hıristiyan halkın askerlik muayenelerini yaptırmamasından dolayı, askeralma heyetleri çalışmalarına ara vermiş; kimi yerlerde ise halk celb çağrılarını uymamıştı.³⁴ Bazı mahallerden, askerlik yaşındaki Hıristiyanların pasaport alarak yurt dışına çıkmaya hazırlandıkları hakkında bilgiler geliyor;³⁵ bir kısım gayri müslimlerin ise Amerika veya Mısır'a kaçabilmek amacıyla pasaport ve “mürûr tezkeresi” için resmi daireler önünde kuyruklar oluşturduğu bildiriliyordu.³⁶ Özellikle 1909 yılı Ağustos ve Eylül aylarında pasaport müracaatlarında patlama olmuş³⁷, o tarihte, bu konuda yasal bir engel

³⁰ DH. MUİ, 1-8/29, lef 34/1.

³¹ DH. MUİ, 1-8/29, lef 32.

³² DH. MUİ, 1-8/29, lef 29.

³³ DH. MUİ, 1-8/29, lef 30.

³⁴ DH. MUİ, 1-8/29, lefler 20/1; 36/1; 19/1.

³⁵ DH. MUİ, 1-8/29, lefler 86/1, 87.

³⁶ DH. MUİ, 1-8/29, lef 85/1.

³⁷ DH. MUİ, 1-8/29, lef 94.

olmadığından, pasaport talebinde bulunanların hemen tamamı isteklerine nâil olmuştu. Pasaport alıp Amerika veya Avrupa'ya gidemeyenler, askerlikten kurtulabilmek için özellikle Mısır'ı,³⁸ eğer o da mümkün olmazsa, alay mıntıkları dışında bulunan herhangi bir vilayeti tercih ediyorlardı.³⁹ Pasaport ve seyahat tezkeresi müracaatlarındaki anormal artış ve yurt dışına başlayan kaçışlar yüzünden, 20 Ekim 1909'dan itibaren ülke dışına veya diğer Osmanlı vilayetlerine gitmek isteyen asker adaylarına bazı sınırlandırmalar getirildi. Fakat, alınan önlemlere rağmen firarların önü bütünüyle alınamadı. 1909'da olduğu gibi 1910 yılında da "askerlik yükünden" kurtulmak isteyen çok sayıda gayri müslim Osmanlı vatandaşı, bir yolunu bularak ülkesini terk etti. İlginçtir, 1910 Ekiminde yapılan bir tahkikata göre, İstanbul'daki gayri müslim asker adaylarının üçte biri Amerika'ya gitmişti.⁴⁰

Bütün bu hadiselerin asker alma işlemlerini etkilediği ve bundan dolayı bazı bölgelerde kur'aların geciktiği bir gerçektir. Herhangi bir problemle karşılaşmadan Ağustos 1909'da asker muayenelerini tamamlayan vilayetler bile, görevli memurların tayinindeki gecikmeler yüzünden, kur'a işlemlerine ancak 1909 Eylül'ünde başlayabilmişti.⁴¹ Eylül 1909 ila Şubat 1910 tarihleri arasında asker muayeneleri henüz bitirilemediği vilayet ve sancaklar vardı.⁴² Sözelimi, Limni adasındaki gayri müslim asker adaylarının muayenelerinin tamamlandığını bildiren ilgili valilik yazısı 28 Eylül 1909 tarihliydi.⁴³ Bundan ötürü Bâbîâli, 6 Şubat 1910'da vilayetleri ikaz ederek, askerlik işlerinin bir an önce bitirilmesini istedi.

Rumî 1325 (1909/1910) yılı mecburî askerlik uygulamasının başlangıç tarihi olması hasebiyle bir hayli sıkıntılı geçti. Bu sıkıntılar askeralma muamelelerinin her aşamasında kendini gösterdiği gibi, muayenelerini tamamlamış asker adaylarının kur'a çekimleri safhasında da yaşandı. Özellikle Cezayir-i Bahr-i Sefid valiliğine bağlı adaların çoğunda kitlesel tepkiler görüldü: 1910 Şubatında, Rodos'un güneyinde yer alan *İsporad*

³⁸ BOA, Bâbîâli Evrak Odası (BEO), MISIR, Dosya 7-A, Vesika 234-1, tarih 1328.7.11.

³⁹ DH. MUİ, 1-8/29, lef 88/1 ve 89, BOA, Dahiliye Nezareti, Hukuk Müşavirliği (DH. HMS), 23/36.

⁴⁰ BOA, DH. SNR, THR, 15/52, lef 2.

⁴¹ DH. MUİ, 1-8/29, lef 43 ve 40/1.

⁴² DH. MUİ, 1-8/29, lef 92.

⁴³ *Aym belge.*

(Sporad) adalarına⁴⁴ kur'a icrası için giden görevli heyet, Hıristiyan muhtar ve eşrafın, "bu adaların masûniyetini ileri sürerek" kur'a meclisine katılmayacaklarını belirtmeleri üzerine, işe başlayamamıştı. İsporad adalarının eskiden beri özel bir statüsü olduğunu söyleyen gayri müslim liderler, karara bir süre itiraz ettikten sonra sakinleşmiş, askeri heyet de, ancak bundan sonra kur'a fermanını halka okuyabilmişti. Fermanın ilanının ardından muhtarlar ada Hıristiyanlarını toplayarak, Osmanlı ordusunda asker olmak isteyip istemediklerini sormuş, halk da hep bir ağızdan askere gitmek istemediklerini söylemişti. Bundan cesaret alan muhtarlar da, önceki tavırlarını yeniden sergileyerek kur'a meclisine katılmayı reddetmişlerdi.⁴⁵ Haberin İstanbul'a ulaşmasından hemen sonra, dahiliye nezareti, İsporad adalarının bağlı bulunduğu Cezayir-i Bahr-i Sefid valiliğine şifreli bir telgrafla, 1909 öncesine ait her türlü askerlik muafiyetlerinin kaldırılmış olduğunu hatırlatarak, ülkenin diğer yerlerinden alındığı gibi, Osmanlı hakimiyetindeki Ege adalarından da yasa gereği asker celbedileceğini bildirdi.⁴⁶ Ancak, İsporad adaları gibi merkeze oldukça uzak ve üstelik nüfusunun hemen tamamı Hıristiyanlardan oluşan bir bölgede askeralma kanununu uygulamak zannedildiği kadar kolay değildi. Üstelik, gösterilen tepkiler, sadece münferid bir ya da iki adayla da sınırlı olmayıp, bölgedeki bütün adaları içine almakta ve katılanların sayısı her geçen gün biraz daha artmaktaydı. İsporad adalarına giden heyetlerin rahat çalışma imkanları olmadığı gibi, kendilerine yerel temsilcilerce de yardım edilmiyordu. Mesela Leryoz'da, askerlik işlemleri sırasında, görevli memurlara muhtar heyeti tarafından ada halkının nüfusuyla ilgili herhangi bir bilgi veya liste verilmemiş, işlemler eski kayıtlara göre yapılabilmisti.⁴⁷ Aynı yıl, Sömbeki adası ihtiyar heyeti Osmanlı hükümetine başvurarak, adalarının taşlık ve su kaynaklarından yoksun olduğunu, halkın geçimlerini sağlayabilmek için yalnızca sünger avcılığı yapabildiğini belirterek, askere alındıkları takdirde perişan olacaklarını

⁴⁴ Osmanlı belgelerine göre İsporad adaları şunlardır: *İkari, Patnos, Leryoz, Kalimnoz, Ostropalya, Eolos, Nisiros, Telos, Sömbeki, Halki, Karpatot (Karpot) ve Kaşot*. Bu önemli ada manzumesi hakkında geniş bilgi için bkz. Habibzâde Ahmed Hikmet, *İsporad Adaları ve Tarihçesi*, İstanbul 1331.

⁴⁵ DH. MUI, 1-8/29, lef 17.

⁴⁶ DH. MUI, 1-8/29, lef 14/1.

⁴⁷ DH. MUI, 1-8/29, lef 16.

ileri sürmüş ve eskiden olduğu gibi muâf tutulmalarını rica etmişti.⁴⁸ Mükellefiyet kapsamında olan İsporad adalarındaki Rum halkın direnişi yüzünden, 9 Mayıs 1910 tarihi itibarıyla, buralardan Osmanlı ordusuna asker sevki dahi yapılamamıştı. Bu arada, Bâbîâli, adalar sakinlerinin, askerlik hizmetinden muâf tutulmaları yolundaki taleplerini de defalarca değerlendirmiş, neticede, isteklerini hem haksız ve mesnedsiz, hem de anayasanın eşitlik ilkesine aykırı bularak, geri çevirmişti.⁴⁹ Osmanlı hükümeti, ilgili nezaretlere birer yazı göndererek, muâfiyet talebinde bulunan İsporad adalarında “mükellefiyet-i askeriyenin behemehal” uygulanmasını istemiş, ancak halkın tepkisi nedeniyle buralardan asker sevkine muvaffak olamamıştı.⁵⁰ Adalardaki direniş hareketlerine yer yer kadınların da katıldıkları görülmüş, mesela Kaşot adasında, perde arkasından erkeklerin organize ettiği, zorunlu askerliği protesto amaçlı “kadın nümayişleri” yapılmıştı.⁵¹ Bütün olumsuzluklara rağmen, askeralma kanununu Ege denizindeki adalarda uygulamakta kararlı görünen ve bu konuda , teorik de olsa, geri adım atmaya yanaşmayan Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan savaşlarından sonra ortaya çıkan fiili durum ve adaların işgali üzerine, bundan sonra bu bölgeden asker celb edilemeyeceğini anlayarak, askerlik işlemlerini durdurmak zorunda kaldı. Ülkenin diğer bölgelerinde ise, 1919 yılına kadar askeralma kanunu aynen uygulandı.

“OTTOMAN NON-MUSLIMS’ REACTION TO THE LAW ON RECRUITMENT AND EAGAN ISLANDS”

Abstract

According to the law passed in August 1909 on recruitment, the Ottoman State began to recruit non-muslims who had been excused from the compulsory service in the armed forces. However, to apply this law was not that easy due to the fact that it ruled out the excuses for non-muslim citizens. In many parts of the State social problems occurred. This law outraged non-muslims, especially the leaders of the Christian foundations. A number of non-muslim recruits just not to be in the army fled the country or went to the distant regions to lose their footprints. In the Egean Islands, especially in the Isporad

⁴⁸ BEO, 280927.

⁴⁹ BEO, 300773; BEO, 280927; BOA, Hariciye Nezareti, Siyasi Evrakı (HR. SYS), nr. 1519/1 (72-80);

⁵⁰ BEO, 280927; BEO, 314263.

⁵¹ BEO, 280927.

Islands protesters took the streets and demonstrated against the legislation.

Keywords

Recruitment law, Isporad Islands, military substitute, Non-muslims, Christians, Woman demonstrations, Compulsory military service